

STM 1991

**Dem vi för vår lag hålla
De kejserliga trumpetprivilegiernas tillämpning i Sverige
under 1600- och 1700-talet**

Av Eva Helenius-Öberg

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Dem vi för vår lag hålla

De kejserliga trumpetarprivilegiernas tillämpning i Sverige under 1600- och 1700-talet

Av Eva Helenius-Öberg

Tvisten

Sent på året 1717 föddes till denna värld ett gossebarn, som kristnades till Johan Conrad. Hans far var hov- och fälttrumpetaren Conrad Caspar Kuhlau, i tjänst enligt egen uppgift sedan 1708 hos svenske kungen.¹ Hans mor hette Cornelia Korn och kan ha varit befryndad med en av mannens kamrater, hov- och fälttrumpetaren Johan Hindrich Korn, troligen bördig från Mitau. Sju helsyskon skulle gossen få, tre bröder och fyra systrar. De fyra sönerna, utom Johan Conrad den två år yngre Fredric (f. 1719), den sju år yngre Carl Hindric (f. 1724) och den yngste i syskonskaran Christian Ludvig (f. 1733), blev alla trumpetare,² samtliga förmodligen i likhet med äldste sonen upplärda av fadern. Johan Conrad nämns även såsom upphovsman till det ”Divertissement en musique”, som den 11/6 1741 gavs vid hovet.³ Gossens musikaliska anlag visade sig tidigt, och före nio års ålder hade han ”hafft den nåden någon gång för vår Höga Öfwerheet till nådigst Nöje på Pukor slå”.⁴

Denna nådens sol, som lyste över gossen, förmörkades av det avundens moln, som faderns kamrater sänkte över paret Kuhlau. Ty gossen var född kort tid efter vigseln, sannolikt bara några veckor därefter, men trots att föräldrarnas äktenskap sanktionerats av hov- och fältkonsistoriet genom utslag i Lund av den 24/9 1717 och det lyst tre gånger för dem, innan de lagligen förenades,⁵ utsatte Trumpetarsocieteten makarna för smutskastning och förtal. Men ”om de mig för en Hederlig och rättskaffens Camerat, och min K:a Hustru för en Ährlig menniskia samt min Sohn för ett Ährligit barn Höllo, som de föregifwa, skulle de oss en sådan skymph icke tillfogat”.⁶

1 Övre borgrätten E II:5, skriv. 8/12 1726, SSIA.

2 Nedre borgrätten F III:5 s. 15, bouppreckning efter Cornelia Korn, SSA.

3 Tobias Norlind-Emil Trobäck, *Kungl. hovkapellets historia 1525-1926*. Stockholm 1926. S. 82. Jfr Erik Kjellberg, *Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden. Studier kring deras organisation, verksamheter och status*. Bd 1-2. Uppsala 1979. S. 647.

4 Övre borgrätten E II:5, skriv. 8/12 1726, SSIA.

5 Nedre borgrätten B I:4, dom 4/3 1727, SSIA.

6 Övre borgrätten E II:5, skriv. 8/12 1726, SSIA.

När så Kuhlau den 12/10 1726 antog kammartjänaren hos överste Lewenhaupt André Picoell i lära, förvägrade Societeten honom inskrivningen av denne lärning, därjämte upptingningen av sonen Johan Conrad, innan han till den gemensamma kassan erlagt 100 dal.kmt i böter för sitt oordentliga äktenskap. Därvid åberopade man sig på §15 i de kejsarliga trumpetprivilegierna, kejsar Ferdinands från 1653 och kejsar Carls från 1715. Men då var måttet rågat och sinnet rann på Kuhlau, som fann sig orättvist och godtyckligt behandlad. Såsom svensk undersåte ville han bli dömd enligt svensk lag, då inom societeten enligt hans åsikt övades "ett absolut dominium, som tyvärr, finnes wara inrettat effter folcketz passion".⁷ Den 24/10 1726 besvärade han sig i ärendet hos överstemarskalken Magnus Julius de la Gardie, vilken samma dag remitterade skrivelsen till Nedre borgrätten för laga skärskådan.⁸

Majestätsbrott eller ej?

Därmed inleddes den process, genom vilken ljus kastas över de 1623 och senare förnyade kejsarliga trumpetprivilegiernas tillämpning här i Sverige under 1600- och 1700-talen.⁹ Ty därunder blev trumpetarna själva oense om sina privilegiers rätta tolkning, vilket i sinom tid ledde till att ärendet fördes upp till Kungl. Maj:t för avgörande. Tyvärr saknas Övre och Nedre borgrättens sammanskrivna protokoll för åren 1722–1736, men däremot finns register för dessa år. Av dem kan vi utläsa åtminstone tio förhandlingar uppdelade på tre mål. Vad som därvid tilldragit sig, kan vi förstå dels genom libelli och andra inlagor, dels genom Nedre borgrättens dom av den 4/3 1727, Övre borgrättens dom av den 14/11 1727 samt Nedre borgrättens resolution av den 19/2 1728.

I Nedre borgrättens dom av den 4/3 1727 utsägs, att båda parter åberopat sig på de kejsarliga privilegierna, "om hwilka de sins emellan äro stridige och komma ej öfwerens, antingen de Nyare [dvs. kejsar Karl VI:s från 1715], som Kuhlau alleguerar, eller de äldre [dvs. kejsar Ferdinand III:s från 1653] skola ibland dem observeras, wid hwilka äldre samtl. Swarande wilja Stricte sig hålla". Oenigheten synes således ha gällt vilken version av privilegierna man skulle betrakta som rättesnöre. Domen fastslår dock, att Kuhlau hade rätt att fritt och utan hinder från trumpetarnas sida inskriva lärningar. Därmed hade Nedre borgrätten i trumpetarnas ögon upphävt deras privilegiers giltighet på denna punkt, vilket föranledde dem att den 11/3 1727 överklaga till Övre borgrätten. Målet kom därigenom att glida från att ha behandlat förbud mot upptingning av lärning enligt §15 i 1653 års version av de kejsarliga privilegierna till att omfatta den principiella frågan om privilegiernas giltighet i Sverige.

7 Övre borgrätten E II:5, skriv. 8/12 1726, SSIA.

8 Riksmarskalksämberbetet, diaries 1726.

9 Om privilegierna se Detlef Altenburg, *Untersuchungen zur Geschichte der Trompete im Zeitalter der Clarinblaskunst (1500-1800)*. Bd 1-3. Kölner Beiträge zur Musikforschung 75. Regensburg 1973, närmast I:38 ff, 82.

Ty inte heller i detta avseende rådde enighet inom trumpetarkåren. I sin överklagan underställde trumpetarna Övre borgrättens ”lika nådiga ompröfwande och godtfinnande huruwida merhögbem.¹⁰ Kongl. Nedre Borg Rätt warit orsakad de förr oss utgifne Privilegier, hwilka redan här uti Rijket så långan tid och wäll hundrade åhr brukade och efterlef Wade warit, utom Hans Kongl. Majj:^{tz} wår Allernådigste Konungs wettskap och tillstånd i detta måhl uphäfwa och förringa”.¹⁰ I trumpetarnas ögon var det således närmast majestätsbrott att ifrågasätta eller röra vid privilegierna.

Men Kuhlau eller måhända snarare hans advokat visste, att de ”Kejserlige privilegierne, såsom stridande emot billigheten och Sweriges lag, war dem [trumpetarna], enligt Kongl: Maj:^{ttz} rescript af d: 5 October 1683, förbudt sig åberopa”. I Kuhlaus ögon var det därför klart majestätsbrott, att de ”ganska förmäteligen anfört, at Kongl. Nedre Borg Rätten icke skolat anstått, utom Kongl: Majj:^{ttz} nådigste tillstånd och wettskap, uphäfwa och förringa desse Kaiser Ferdinandi privilegier i detta äcktenskapet rörande måhl, och osanfärdigt berättat, dem 100 åhr warit efterlef Wade”. För honom var det uppenbart, ”huru högt de synes emot Kongl: Majj:^{ttz} och Sweriges lag och förordningar sig prostituerat hafwa”.¹¹ Hovauditören, som genom sin ämbetsinstruktion av 1687 givits uppdraget att bevaka konungens och hovets rätt, åtalade följdriktigt trumpetarna å ämbetets vägnar för ”förgripeligit skrifwande”, eftersom de sig ”så enständigt beropat på en fremmande lag Nembl. Keyserlige Privilegierne, hwilcka doch här i Sverige ej kunde eller borde attenderas, så wijda de af framfarne glorwyrdigste Sweriges Konungar ej funnits blifwit confirmerade och stadfäste”.¹²

Splittringen syntes sålunda djup. Inte nog med att man tvistade om vilken version som skulle gälla. Man ifrågasatte även inom de egna leden privilegiernas giltighet. Därtill kunde Kuhlau peka på vacklande praxis inom själva trumpetarkåren när det gällde efterlevnaden av privilegiernas föreskrifter. ”Hwad angår Keiser Ferdinandi, Hwilka iag såsom alldeles för många Åhr sedan utur bruk komne aldrig sedt eller Hört, så wähl som Keiser Carls sedermera förnyade privilegier Hafwa wij detta Kongl: Håfwetz Trumpetare Societet och Swenske undersåtare icke någon tijd för wår lag stricte Hållit eller dem effterlef wat, utan dem sielfwa förkastat.”

Så gav han flera exempel på vad han upplevde som orättvis tillämpning. I två fall rörde det trumpetarnas liv och vandel – ”änskiönt LijfRegementets Pukares Hustru för bittida i barnsäng Kommit, Hafwa wij icke allenast honom intet straff pålagt, utan och Honom samtel.ⁿ frijspräckt”, och ”den afledne Trumpetaren Morianen Wilhelm Baderam [Batt-ram] som dråpmål begått, Hafwa wij Hulpit en lärogässe uptinga”.¹³

10 Övre borgrätten E II:5, trumpetarnas libell, skriv. 27/3 _ 1727, SSIA.

11 Övre borgrätten E II:5, skriv. pres. 6/4 1727, SSIA.

12 Överstemarksalken till Kungl. Maj:t vol. 7, skriv. 26/6 1729, RA.

13 Övre borgrätten E II:5, skriv. 8/12 1726, SSIA.

Av större intresse i detta sammanhang är emellertid de båda av Kuhlau påpekade fallen av yrkesmässigt-musikaliska brott mot privilegierna. Dels, sade han, ”Hafwa wij emot Keiser Carls Privilegiens §7 våre Instrumenter på Tyska Kyrkiotornet brukat”, dels, påpekade han, ”berättas en dehl Camerater Hafwa Hattmakare och Reepslagare upwacktat, dock weet iag icke om Kongl: Håf Trumpetare effter de gamle Keiser Ferdinandi privilegier sådant är tillåteligit” (ibid.).

Privilegiernas tidigare tillämpning i Sverige

Det är således ställt utom allt tvivel, att det vid tiden för tvisten, dvs. 1720-talet, funnits olika traditioner och uppfattningar om de kejsrerliga trumpetprivilegiernas giltighet i Sverige. Inom trumpetarkåren hävdade man i god tro sin sedvana, då man var övertygad om att privilegierna under en hundraårsperiod, dvs. från 1620-talet, gång efter annan stadfästas av svenska kungar. Mot denna åsikt stod en administrativ tradition, som således hävdade motsatsen. Kuhlaus advokat kunde ju hänvisa till ett kungligt förbud från 1683 att tillämpa privilegierna i Sverige. Förmodligen har man förfogat över register och sökhjälpmedel till gällande kungl. beslut och förordningar, som inte längre finns bevarade. Till denna administrativa linje har Överstemarskalken således anslutit sig.

Går det då att skapa någon klarhet i den tidigare tillämpningen av de kejsrerliga trumpetprivilegierna i Sverige? En forskare har tidigare ägnat frågan om privilegiernas giltighet uppmärksamhet. Det är Erik Kjellberg, som i sin faktsäckade avhandling presenterar ett dokument, som ger en ingång till 1600-talets förhållanden. Det rör sig om en förnyad anhållan från hovtrumpetarkåren att Kungl. Maj:t måtte bekräfta deras 1653 återstadfästa privilegier att gälla också i Sverige.¹⁴ På inre grunder – utom hovtrumpetarkårens sammansättning också det faktum att man vädjade till en sammankallad riksdag – kan denna dateras till 1672, dvs. året för Karl XI:s myndighetsförklaring.

Trumpetarna pekar i sin skrivelse på kronans tidigare åtgärder att skydda deras rättigheter, vidtagna under drottning Kristinas tid. Särskilt påminner man om att deras dåvarande kamrater hos drottningen anhållit om ”abschaffung der hauss-tauben, und remedirung anderer Missbräuche” [avskaffande av husduvor och stävjande av andra missbruk], vilka ”in praejudicium unserer Kunst einschleichen wollen”, och så mycket hade man uppnått, att ”de tempore Regiminis höchst gedachter Ihr: Maj: die hauss=tauben gäntzlich¹⁵ abgeschafft, und Nebenst dem, alle-ändern praejudicirliche attentata[,] einträge, und insolentien in totum gehoben, und autoritate Regia abandoniert worden”. Vad trumpetarna här i sak säger är, att under drottning Kristinas tid ”husduvorna” temporärt avskaffats och andra intrång i deras konst undanröjts.

14 Kjellberg 1979:766 f. Handlingen i K 24, RA.

15 Ej *gäntzlich* såsom hos Kjellberg 1979:766. Korrekt läsning av professor Heinrich W. Schwab, Kiel.

Såsom Kjellberg påpekat (1979:157 f.) förefaller ”hauss-tauben” vara ett nyckelbegrepp i sammanhanget. Vad var det då för avart av släktet *columba domestica* man syftade på? ”Haustauben” nämns bl.a. i den viktiga §7 i 1630 års version av de kejserliga privilegierna — ”soll kein ehrlicher Trompeter / bey Verlierung der Kunst mit Gauklern / Haus-Tauben / Thürmern ... blasen”.¹⁶ Uppenbarligen avser termen en i trumpetarnas ögon lägre kategori av musiker, vilka likt uppflugna fåglar häckar under hustaken. Mycken saklig visdom ligger förborgad i ordböcker och språklexika. Jacob och Wilhelm Grimms stora Deutsches Wörterbuch¹⁷ ger under artikeln HAUSTAUBE s.v. 2 förklaringen ”haustauben nennen die hof- und feldtrompeter aus verachtung die thürmer und stadttrompeter”, och sådana var ju ofta, som bekant, stadsmusikanter. En hänvisning till uppslagsordet HAUSLEUTE s.v. 4 ger den bekräftande upplysningen ”die leute des thürmers, der hausmann genannt wurd und zugleich oft stadtmusicant war, hieszen hausleute” (ibid. sp. 679). ”Haustauben” var således hov- och fälttrumpetarnas spefulla benämning på i främsta rummet tornväktare och stadstrumpetare, därjämte stadsmusikanter, alltså i deras ögon lågt stående trumpetare, som inte kunde leva upptill deras ridderliga konst men likväl utgjorde ett hot mot deras näringsrättigheter genom att i tid och otid bruka och missbruka den ädla trumpeteten.

Drottning Kristina skulle ha avskaffat ”husduvorna” fullständigt. Vilka konsekvenser detta kan ha fått skall jag diskutera nedan i mitt musikaliska facit. Här kan vi fastslå, att ”husduvornas” utrotande och stävjandet av andra missbruk bör ha gjorts med de gällande kejserliga privilegierna som vapen. Det bör således ha varit de av kejsar Ferdinand II 1630 förbättrade privilegierna, som sanktionerades av Kristina att tillämpas under hennes regeringstid, och det bör ha varit vetskapen om detta beslut, som ännu under 1720-talet hållits levande inom hovtrumpetarkåren. Då framstår det såsom logiskt, att trumpetarna 1672 ånyo vänt sig till regenten, nu Karl XI, för att få den senaste versionen av privilegierna, nämligen kejsar Ferdinand III:s från 1653, stadfästa också här. Vad som vidare skett i 1672 års ärende, har jag hittills inte lyckats utröna. Möjligen kan det av Kuhlau omnämnda kungl. reskriptet av den 5/10 1683, varigenom tillämpningen av privilegierna förbjöds, vara svaret på trumpetarnas elva år tidigare ingivna hemställan. Men trumpetarna själva synes trots detta alltjämt ha efterlevat sina privilegier och betraktat dem som sin lag.

16 Cit. efter Altenburg 1973:I:51.

17 Bd 4, Leipzig 1877, sp. 692.

Kungl. Maj:ts handläggning

Frågan om de kejserliga privilegiernas tidigare tillämpning i Sverige syntes sålunda vid tiden för tvisten mellan Kuhlau och trumpetarkåren så oklar, att överstemarskalken de la Gardie beslöt sig för att utreda den och hänskjuta dess avgörande till Kungl. Maj:t. Ty denna del av målet förefaller aldrig ha avslutats i Nedre borgrätten. I stället har Överstemarskalken tagit ärendet tillbaka till sig och som första åtgärd låtit trumpetarna själva utarbeta ett förslag till privilegier för sin kår. Detta utkast har de la Gardie sedan överlämnat till chefen för Livdrabantkåren generalen Johan Giertta, som bearbetat det, översatt det till tyska för att åter översätta det till svenska. Därefter fick trumpetarna tillfälle att yttra sig över förslaget i sin nya form. Jämte sina egna kommentarer sände så Överstemarskalken den 26/6 1729 det sålunda framtagna projektet till Kungl. Maj:t med anhållan, att man antingen skulle bekräfta de kejserliga privilegiernas giltighet i Sverige eller hugna trumpetarna med nya svenska.

Kungl. Maj:ts kansli var genom 1713 års kansliordning, förnyad 1720, uppdelat i fyra expeditioner efter typ av ärende som handlades – Inrikes civilexpeditionen, Krigsexpeditionen, Justitierevisionen och Utrikesexpeditionen. Av tjänstepåteckningar på Överstemarskalkens skrivelse framgår, att den registrerats den 8/7 1729 i Inrikes civilexpeditionen, den största och tyngsta av expeditionerna, i vars uppgifter bl.a. ingick att handlägga privilegieärenden. Där har man den 18/8 1729 gjort bedömningen, att ärendet även innehöll en judiciell fråga, nämligen vid vilket forum trumpetarnas inbördes tvister skulle avgöras. Expeditionens första åtgärd blev därför att sända ärendet på remiss till den sittande lagkommissionen. Svaret från denna innebar inte oväntat, ”att alla desse Trompetares twister och förbrytelser böra wid de domstolar som wederbör uptagas och afdömas, hälst som igenom alt för många privilegierade fora mycken oreda i processen förorsakas”.¹⁸ Därmed underkändes en kärnpunkt i förslaget, nämligen att trumpetarnas inbördes tvister skulle få avgöras av ett kollegium inom kåren.

På denna grund tog sig Inrikes civilexpeditionen den 5/3 1730 ånyo an ärendet. Man beslöt då, att ”såsom desse projecterade privilegier jemwähl rörde Regements Trumpetarne och Pukarne; altså funno deras Excellentier nödigt, at de måtte remitteras til Krigz Collegium igenom Krigz Expedition, at sig utlåta huad de därwid kunna för sin dehl hafwa at påminna”.¹⁹ Krigskollegium agerade snabbt, ty redan den 24/3 1730 färdigställdes krigskommissarie von Leths memorial i ärendet. En månad senare, den 20/4 1730, avgav man i enlighet med detta sitt svar till Kungl. Maj:t, vilket främst rörde utformningen av §7 i privilegieförslaget.

Däri ställde sig Krigskollegium positivt till tanken att förse regementena med privilegierade pukare och trumpetare. Man ansåg, att standarden på regimentstrumpetarna och -pukarna

¹⁸ Äldre kommittéer (ÄK) 15 vol. 31, skriv. 16/12 1729, RA.

¹⁹ Inrikes civilexpeditionen A I a:7, riksrådsprotokoll 1730, RA.

på sikt väsentligen kunde höjas, om ”uti hwart Regimente Rytterie inrättas et Ämbete ... bestående af Pukaren och alla Companie Trumpetarne” och tillade i from förhoppning, att i dessa ”åtminstone Trenne Trompetare” skulle ”grundeligen förstå musiquen, och således kunna sielfwa blåsa och lära andra efter book”. Detta, tyckte man, borde lända trumpetarna till uppmuntran, ”så att Regimenterne, i synnerhet nedan [?] i landsorterne, som merendels äro upfylte med oförarne Trumpetare, och sådana som föga mer kunna än Marchen och några urmodige fäldtstycken, med tiden må få dem som skickeligare äro”. Den lärogosse, som upptingades, borde vara ”skickelig at lära och af en hälsosam Kropp, at han kan tienä til häst; börandes han ock wara något ansenlig til wäxten och kunna läsa och skrifwa”, och han borde inte ”frispråkas, för än han af hela Kamratskapet är befunnen så skickelig, at han förstår noterne och blåsa uhr bok”.²⁰ Vår slutsats av dylika uttalanden måste bli, att de svenska regementena vid denna tid i sin tjänst såsom trumpetare överbärgande hade signalister (nicht-musikalische Trompeter), inte musiker (musikalische Trompeter; se Altenburg 1973:74 ff).

Krigskollegii svar var Krigsexpeditionen tillhanda den 29/5 1730, men det dröjde ända till den 11/11 samma år, innan ärendet åter behandlades. Då biföll man Krigskollegii begäran och ”kommer i anl. där af särskilt ordning För Hoff= och särskilt för Regements Trumpetare samt Pukare att projecteras, och sedan i Rådet jouteras”.²¹ Således hade man beslutat, att förse trumpetarna med nya privilegier, olika för dem anställda vid hovet och dem vid regementena.

Att två förslag till trumpetarordningar i enlighet med detta beslut verkligen utarbetats framgår av Krigsexpeditionens protokoll av den 8/3 1733, som förefaller vara det datum, då ärendet slutligen behandlades inom Kungl. Maj:ts kansli. De båda förslagen har nämligen upplästs, men ”effter något discourerande här öfwer, fans godt, att projectet för Regementenes Trompetare och Pukare lägges ad acta, eftersom ingen af wederbör.de Chef eller officerare giordt någon ansökning om en slik ordning för dem”. Av den militära delen av ärendet blev således intet.

Det civila projektet för trumpetarna vid hovstaten däremot skulle överlämnas till statssekreteraren i Inrikes civilexpeditionen att där föredragas. Den slutliga handläggningen i Inrikes civilexpeditionen har hittills inte gått att rekonstruera. Intet spår av ärendet finns i expeditionens diarium, protokoll, resolutionsböcker och registratur, än mindre har några trumpetarordningar tryckts i Årstrycket för de närmast följande åren. Inte heller har de båda privilegieförslagen kunnat återfinnas. Slutsatsen blir, att då de militära ordningarna inte stadfästes, hovtrumpetarkåren sannolikt ansetts såsom i ett riksperspektiv alltför lättviktig för att förse med särskilda privilegier. Till detta kan ha bidragit lagkommissionens avböjande inställning på den centrala punkt som förut berörts.

20 Krigskollegium till Kungl. Maj:t vol. 40, RA.

21 Krigsexpeditionen A I aa:7, riksrådsprotokoll 1730, RA.

Privilegieförslaget

Sin anhållan 1672 om stadfästelse bifogade trumpetarna en avskrift av de gällande kejsrerliga privilegierna från 1653. Det var således en bokstavlig bekräftelse man önskade. 1729 var läget annorlunda. Det projekt Överstemarskalken då insände till Kungl. Maj:t, byggde visserligen på de kejsrerliga privilegierna, men dessa hade omarbetats och anpassats till svenska förhållanden. Det är därför av intresse att jämföra förslaget och omarbetning för att se, på vilka punkter och hur förändringarna gjorts.

Det svenska förslaget innehåller tolv punkter jämte ett slutformulär. På grund av sin längd – 28 sidor – redovisas det i sammandrag i bilaga. Huvudförslagan synes ha varit 1630 års privilegier, som omfattar 12 artiklar, vilkas lydelse till stora delar ordagrant övertagits i det svenska förslaget. Dock finns nedslag av de joserfinska privilegierna från 1706, förnyade 1715, som även omfattar 12 artiklar. 1653 års förordning däremot omfattar 22 punkter med stoff, som inte har någon motsvarighet Överstemarskalkens förslag. Dock har dess §15 inarbetats i dettas §7. Slutformuläret i 1630 års kejsrerliga version har en föreskrift, att kurfursten av Sachsen i sin egenskap av riksmarskalk skall vara fälttrumpetarnas höga patron,²² och till detta finns en motsvarighet i det svenska projektet. Med vissa justeringar följer det svenska förslaget innehållsuppdelningen mellan 1630 års artiklar, medan de joserfinska privilegierna avspeglas i §10, där det stadgas att ingen befållhavare får misshandla en trumpetare.

De ändringar man gjort synes huvudsakligen spegla tvisten med Kuhlau (§7, §8). De musikaliskt viktiga paragraferna synes inte nämnvärt avvika från föreskrifterna i sina förslaget. Exempelvis är den viktiga §7 direkt övertagen – ”skall ingen ärlig Trommetare eller Heer=Pukare wid Konstens förlust, med Gycklare, Huus=dufwor och Tornwächtare blåsa”.

Musikaliskt facit

De kejsrerliga trumpetprivilegierna har åtminstone under *en* period under 1600-talet, sannolikt föranlett av förhållandena under det 30-åriga kriget, gällt officiellt i det dåvarande Sverige.²³ Genomgående har de i praktiken tillämpats inom hov- och fälttrumpetarkåren. I konsekvens härmed har trumpetarna med jämna mellanrum sökt få dem stadfästa av svenska regenter. Myndigheternas förhållningssätt har däremot skiftat (fig. 2). Vilken effekt denna myndigheternas växlande inställning till privilegierna haft på det lokala musiklivet måste vara en för oss central fråga att besvara.

Av synnerlig vikt är det att spåra det beslut i privilegiefrågan, som enligt trumpetarnas skrivelse 1672 tagits av drottning Kristina att gälla under hennes regeringstid. Enligt detta

22 Altenburg 1973:I:50 ff.

23 Jfr Altenburg 1973:I:80.

skulle ju ”husduvorna” helt och hållet ha avskaffats och andra missbruk av trumpetens stävjats. När nu ”husduvor” var hov- och fälttrumpetarnas nedlåtande benämning på främst tornväktare och stadstrumpetare, bör beslutet således ha inneburit, att dessa temporärt förbjudits. Detta bör ha medfört, att också stadsmusikantväsendet påverkats negativt, då det ju i många fall rådde personalunion mellan medlemmar av dessa grupper. Trumpetarnas formulering ”alle-andern praejudicirliche attentata[,] einträge, und insolentien in totum gehoben, und autoritate Regia abandoniert worden” kan tyda på detta.

Sammanfattningsvis skulle således tornväktare och stadstrumpetare fullständigt ha förbjudits och begränsningar gjorts i stadsmusikanternas privilegiesystem genom ett kungligt beslut, och sådana var ju rikstäckande. En dylik tolkning skulle ge inte oväsentliga förklaringsgrunder till den svagt utvecklade skråandan bland yrkesmusikerna i ”det egentliga Sverige”. Kanske har man aldrig repat sig riktigt från den chockverkan beslutet måste ha haft på det lokala musikalivet. De områden däremot, som genom frederna, bl.a. i Roskilde 1658, tillföll Sverige, har av lätt insedda skäl inte berörts av åtgärderna. Att privilegimedvetandet var starkt inom andra grupper såsom hos instrumentmakarna, där bland exempelvis orgelbyggarna Johan Niclas Cahman upprepade gånger genom kungligt beslut sökte skaffa sig examinationsrätt av blivande orgelbyggare, talar för att musikerna varit utsatta för en särbehandling, som försvagat deras kampvilja.

Vi får också en rimlig delförklaring till varför stadsmusikantväsendet så tidigt försvagats i Stockholm, även om situationen där genom samspelet mellan hovkapellet, församlingarna och borgerskapet var mer komplicerat än så. Som lika angeläget framstår det därför att försöka klarlägga, varför Karl XI 1683 förbjöd tillämpningen av de kejserliga privilegierna. Upptäckte man, att det lokala musikalivet utarmades? Finns det något samband mellan Karl XI:s förbud mot privilegiernas tillämpning och samtida tendenser till en reorganisation och förstärkning av stadsmusikantväsendet i Stockholm?²⁴ I ett försök att skapa en ”stadsorkester” utsågs nämligen italienaren Giovanni Pietro Soli den 19/2 1676 till ”stadskapellmästare”, vars maktbefogenheter enligt Norlind inte bara sträckte sig till kyrkomusiken utan ”även till samkväm och familjefester, ja t.o.m. till tornblåsare och trumpetare”. Kontrollerar vi Norlinds källor, hamnar vi bl.a. i magistratens civilprotokoll av den 14/5 1675, då överståthållare och magistrat diskuterade åtgärder för att upphjälpa den ynkliga musiken i stadens kyrkor. Därvid framförde överståthållaren sin åsikt, att staden skulle ”hålla sine Tornblåsare som på vissa tider i tornen antingen med Trompet eller andre instrumenter musicera”.²⁵

24 Tobias Norlind, *Från tyska kyrkans glansdagar. Bilder ur svenska musikens historia från Vasaregenterna till Karolinska tidens slut*. Bd 3. Stormaktstidens senare skede 1660-1720. Stockholm 1945. S. 58 f.

25 Stockholms magistrat och rådhusrätt A III a:15 f. 274v- 275r, SSA.

Även om detta företag rann ut i sanden, tyder stadskapellmästarens befogenheter över tornblåsare och trumpetare på att de kejserliga privilegierna inte längre tillämpades. Därigenom miste hovtrumpetarna sitt vapen att hålla undan "husduvorna" från sina näringsrättigheter. Vid 1700-talets början har så tillämpningspraxis börjat vackla inom den egna kåren så kraftigt, att det kom till konfrontation, så att saken återigen hänsköts till Kungl. Maj:t för avgörande. Men regementschefernas kallsinniga inställning, som bidrog till att stjälpå hela projektet, signalerade en ny tid. Det skulle nämligen inte dröja så länge, innan ansökningar inkom till Kungl. Maj:t om inrättande av musikkårer vid regementena – 1749 för Kalmar, 1755 för Jönköpings och 1756 för Kronobergs regementen.²⁶ Därmed var de kejserliga privilegiernas saga i Sverige all, och trumpeteten fick förutsättningar att konkurrera med övriga instrument på lika villkor.

Bilaga

Sammandrag av innehållet i det svenska förslaget till trumpetarordningar sådant det föreligger i Krigskollegii skrivelse till Kungl. Maj:t vol. 40, 20/4 1730, RA:

1. Reglerar antalet lärogossar och förbjuder undervisning av uppthingad.
2. Påbjuder läromästarens skyldighet att underrätta sig om lärogåssens härkomst och ålder (lägst 16 år, späd ålder för trumpetare- eller pukareson). Reglerar proceduren vid uppthingande och frispråkande. Förbjuder uppthingande av annans lärogosse.
3. Bjuder läromästaren att taga lägst 100 daler i läropengar. Reglerar turordningen, då frispråkningsbrevet underskrivs. Stadgar lärogossens skyldighet att vid uppthingning och frispråkande erlægga 1 daler till kassan.
4. Föreskriver åtgärder för det fall lärogossen skulle bortrymma. Stadgar en lärotid av två år. Reglerar ekonomiska förhållanden, om lärogosse avlider under utbildningstiden.
5. Förbjuder läromästare att uppthinga lärogosse, som föreslagits till lära hos annan läromästare. Ingen läromästare får samtidigt undervisa i trumpet och i pukor. Överger en trumpetare eller pukare sin konst, får han inte anta lärogossar. Dock skall sådant ej förvägras honom, om han idkar annan näring och följer privilegiernas föreskrifter beträffande uppthingning.

26 Krigskollegium till Kungl. Maj:t, RA.

6. Reglerar förhållandena om läromästaren dör. Bekräftar trumpetarnas svenska privilegier.
7. Förbjuder trumpetare och pukare vid konstens förlust att blåsa tillsammans med gycklare, husduvor och tornväktare. Brukar en trumpetare eller pukare sina instrument på ett torn med gycklare, komedianter eller gemena pipare, har han ej tillstånd använda trumpeteten. Sammalunda vid sedlighetsbrott.

Brukar en trumpetare eller pukare sitt instrument kringvandrande på gatorna, i vinhus och krogar, avstraffas han efter brottets beskaffenhet.

Ingen tornväktare må bruka sitt instrument utanför sitt torn. Ingen annan person av vilket yrke han än må vara får bruka trumpeteten eller pukorna. Kommer en sådan bönhas till överheten, andliga och världsliga herrskapav vad stånd och dignitet det vara må eller till regementen, bör en sådan inte tålas av trumpetarna eller befordras av ovannämnda herrskap, om han inte kan bevisa, att han ärligen lärt och är försedd med lärobrev.

Bönhasarna skall varken bruka trumpeteten eller pukorna eller därmed förtjäna sitt uppehälle. Brott däremot bestraffas omedelbart av överheten på orten, och trumpetarna skyddas till sina undfångna privilegier.

8. Fastställer konstens förlust vid trumpetares inbördes tvister och nedsvärtande smädeord. Reglerar trumpetarnas skyldighet att infinna sig vid sammankomster jämte deras inbördes rang och ger de äldre trumpetarnas tolkning av privilegierna företräde.
9. Stadgar att sju år skall förflyta efter frispråkande av lärogosse, innan mästare får upptinga ny lärling. Under dessa sju år skall läromästaren ha deltagit i ett duktigt fälttåg. Trumpetarnas inbördes tvister skall avgöras å var ords kassa av den trumpetare, som har riksprivilegierna i förvar, jämte hans bisittare. Den trumpetare, som inte bättrar sig och inte efterlever de kungliga privilegierna, skall uteslutas från konsten och odugligförklaras.
10. Ingen militär befälhavare får behandla en trumpetare illa eller utan skäl skilja honom från tjänsten utan betalning. Lärogossar skall behandlas med lika aktning. Vid värvade regementen får en utlärd trumpetare lön efter överenskommelse, medan trumpetare och pukare vid beständiga regementen skall hålla sig till sina boställen enligt indelningen. Innehålles deras lön, skall de för sin rätt vända sig till domstolarna vid respektive orter.

11. Läromästare kan förhjälpa lärogosse till placering i tjänst. Villkoret är, att lärogossen för två av de äldsta trumpetarna eller pukarna ackurat blåst eller slagit de vanliga fältstyckena [signalerna], varigenom han dugligförklaras.

Ingen militär befälhavare får ärva en trumpetare utan all egendom tillfaller dennes anförvanter. Saknas sådana, tillfaller den kassan.

12. Vid alla quatembertider skall hållas en generalsammankomst, till vilken alla trumpetare och pukare bör infinna sig. Därvid uppläses privilegierna och avgörs tvister. Fastslås skyldigheten att erlægga läggepengar till hovkassan för fattiga änkor, föräldralösa barn och sårade, fattiga trumpetare och pukare. Den som inte erlägger sin del, får inte ha lärogossar.

I slutformuläret fastslås bl.a., att riksmarskalken är trumpetarnas och pukarnas domare och patron, som handhar privilegierna och ansvarar för deras efterlevande.

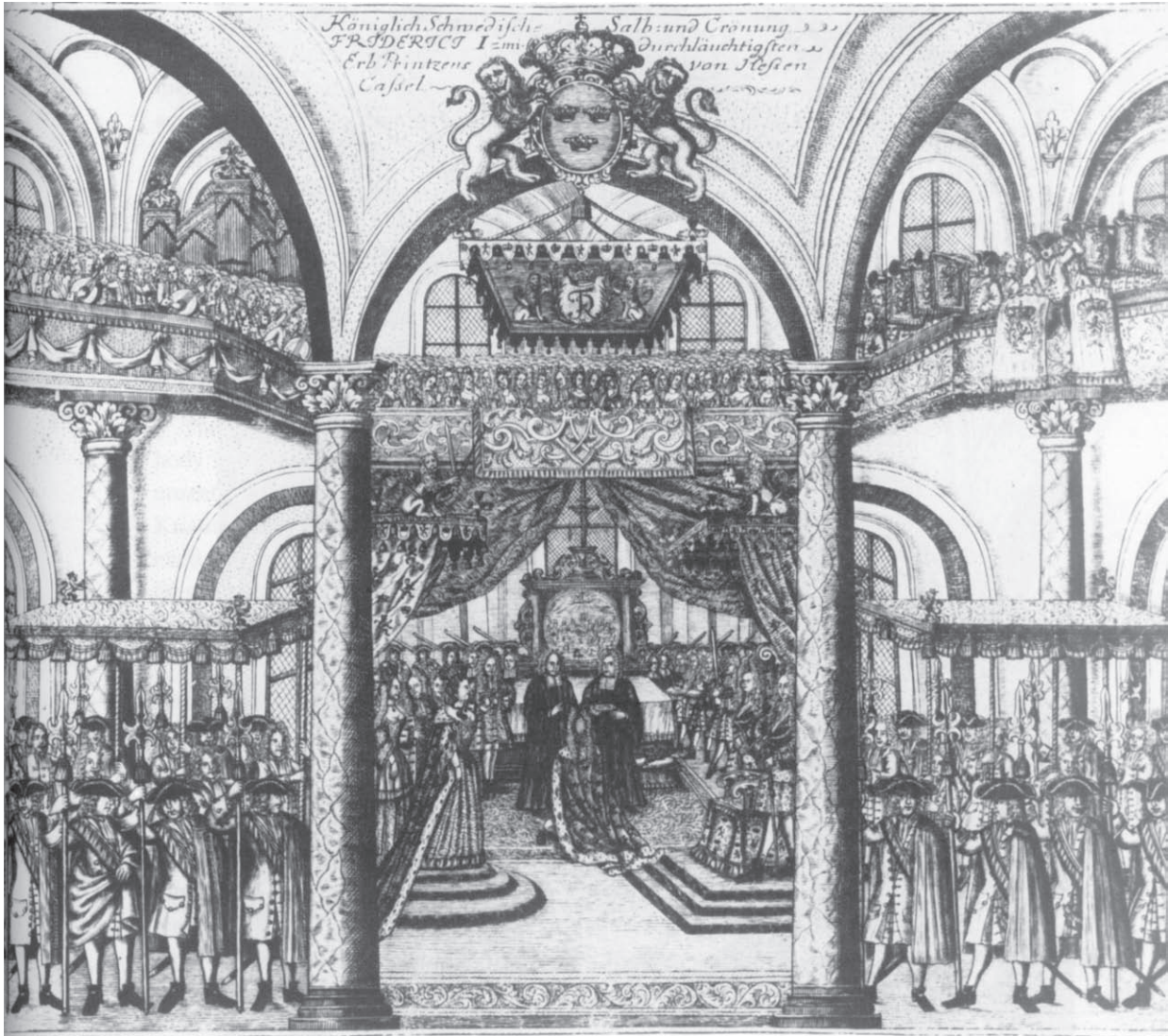


Fig. 1 a. Fredrik I:s kröning i Stockholms storkyrka 1720. Hovtrumpetarkåren ses på läktaren till höger i bild. Kopparstick i KB

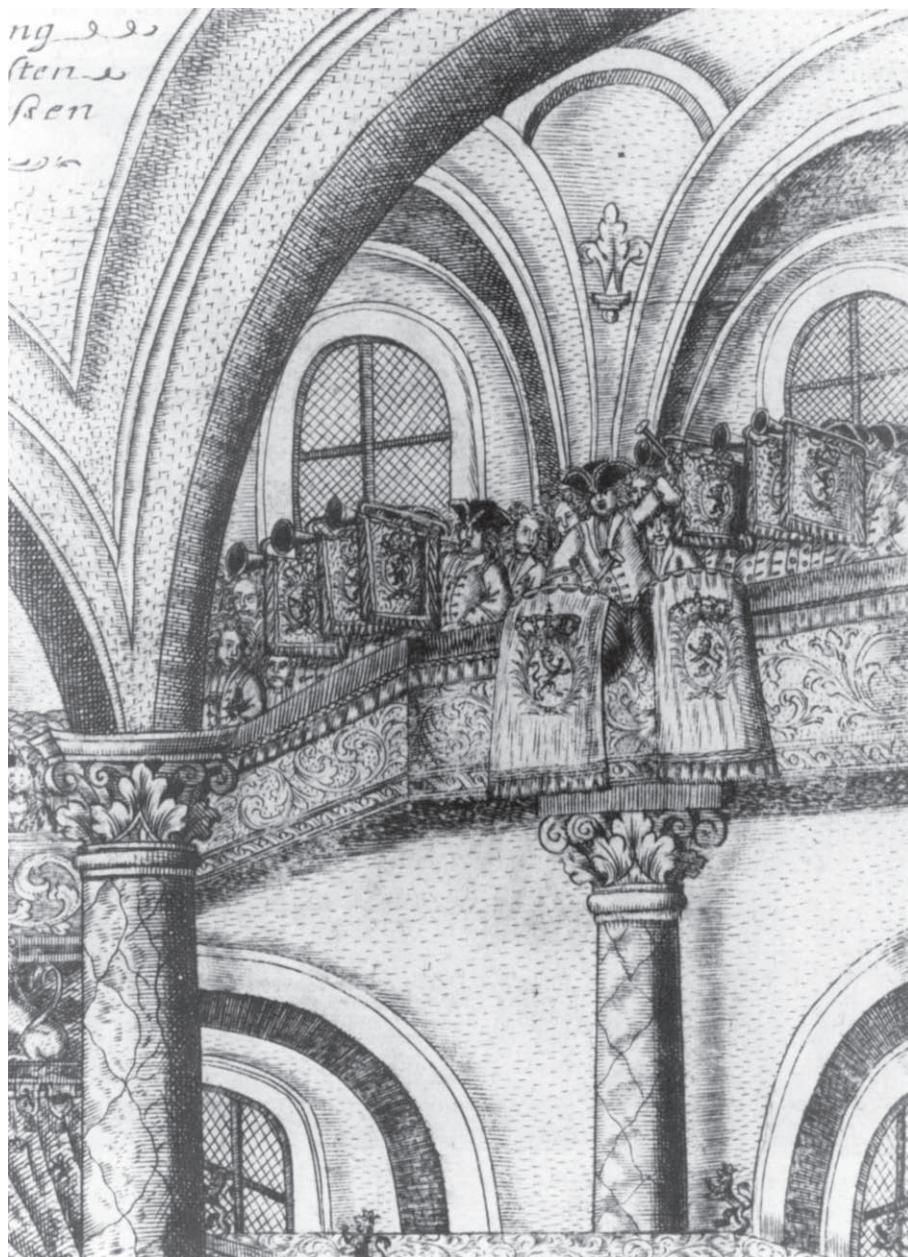


Fig. 1 b. Huvudpersonerna i närbild. Detalj av fig. 1 a.

Summary

The Swedish king's royal court and field trumpeter Conrad Caspar Kuhlau had a son in 1717, shortly after his wedding. The Trumpeters' Society, in accordance with their royal privileges, wanted to punish Kuhlau by means of a fine and the refusal of the engagement of an apprentice. Kuhlau's refusal to accept this originated a conflict, which grew acute when it was drawn before the lower court of justice on October 24th., 1726.

Through this process, light is shed upon the application of the trumpeters' privileges (valid from 1623 and later renewed) in the seventeenth and eighteenth centuries in Sweden. The trumpeters were in disaccordance about the interpretation of their privileges. The body maintained that the rules were confirmed and had been applied for a good one hundred years, while Kuhlau meant that the practice was wavering within the body. By referring to His Majesty's decree of October 5th. 1683, by which the application of the privileges was prohibited, he attached to an administrative line, by which these are not confirmed by the Swedish rulers.

The royal decree of 1683 could have been the answer to a request from the trumpeters' body in 1672, concerning a renewed confirmation of the privilege's validity. In this document, earlier published and commented by Kjellberg (1979:157f. and 766f.), Queen Kristina is said to have completely abolished the so called "house pigeons" and straightened up other abuses and misuse of their privileges. The "house pigeons", as Kjellberg literally interprets it, could be the court and field trumpeters' scornful way of referring to the city trumpeters, who often were city musicians as well.

At the time for the conflict between Kuhlau and the body, the question of the earlier application of the royal privileges in Sweden appeared to be so unclear that it was taken under consideration and submitted to the Government. A draft for new privileges was, after scrutiny, presented to the Domestic Civil Expedition, who referred the affair to the Law Commission and the War Collegium via the War Expedition for consideration. The Collegium took a positive stand to the idea of furnishing the regiments with privileged kettle-drummers and trumpeters, and hoped that the standards of these could, in due time, be raised – a trumpeter's apprentice should not be accepted before his ability to read and play by notes could be proved. The Government approved the proposition. Different sets of rules were to be prepared for the court and regiment trumpeters respectively, but no decision seems to have been made the last time the affair was discussed, on March 8th. 1733.

The royal trumpeters' privileges seem to have been officially valid in Sweden at least once during the 17th century, most probably due to the Thirty Years' War. In practice, they were generally applied within the body of the court and field trumpeters. In consequence, the trumpeters tried at regular intervals to have them confirmed by the Swedish rulers. On

the other hand, the authorities' attitude was shifting. (fig. 2). It is important to clarify the effect this shifting attitude towards the privileges has had on the local musical life.

Queen Kristina's decision to temporarily prohibit the city trumpeters is due to have had a negative effect on the city musician system and to have weakened the professional musicians' conscience of privileges. It could also be part of the explanation to the early weakening of the city musician system in Stockholm. The 1683 prohibition against the royal privileges may be related to an attempt of reorganization of these (Norlind 1945:58). When the Government did not find reasons to furnish the body of the trumpeters with specific privileges in 1733, this was the beginning of a new era, confirmed by petitions in 1749, 1755 and 1756 concerning the establishing of music corpses at different regiments.